

pluribus Senatorii ordinis, quos advocaverat Scipio, literæ ei redduntur a Pompejo, "mare transisse cum legionibus Cæsarem; properaret ad se cum exercitu venire, omniaque posthaberet.", His literis acceptis, quos advocaverat, dimittit; ipse iter in Macedoniam parare incipit; paucisque post diebus est profectus. Hæc res Ephesiæ pecuniæ salutem attulit.

CAPUT XIII.

Cæsar L. Cassium Longinum in Thessaliam, C. Calvisium Sabinum in Ætoliam, Cn. Domitium Calvinum in Macedoniam mittit. Calvisius Ætolia potitur. Egesaretus Pompejo, Petrejus Cæsari favet. Scipio primum ad Domitium, inde ad Cassium contendit: hic ut Scipionem evitet, in Ambraciam iter facit. Scipio, auxilio ad Favonium lato, castra juxta Domitium ponit; inde eo, unde venerat, revertitur, et insidias struit, e quibus L. Varus feliciter egreditur. Domitius, motis castris, hostium turmas invadit.

34 Cæsar, Antonii exercitu conjuncto, deducta Orico legione, quam tuendæ oræ maritimæ causa posuerat, tentandas sibi provincias, longiusque procedendum existimabat: et, cum ad eum legati venissent ex Thessalia, Ætoliaque, qui, præsidio misso, pollicerentur earum gentium civitates imperata facturas, L. Cassium Longinum cum legione Tironum, quæ appellabatur xxvii., atque equitibus cc. in Thessaliam, C. Calvisium Sabinum cum cohortibus v., paucisque equitibus in Ætoliam misit. Maxime eos, quod erant propinquæ regiones, de re frumentaria ut providerent, hortatus est. Cn. Domitium Calvinum cum legionibus duabus xi., xii., et equitibus d. in Macedoniam proficisci jubet. Cujus provinciæ 45

45 *Ab ea parte, quæ libera appellabatur.* Libertas illa ex Emillii Pauli constitutione videtur reliqua fuisse, de qua Livius xlv. 29. et licet patriæ lujus situs, atque limites definiri non possint: tamen quadruplicis illius divisionis vestigia in nummis supersunt in

Thesaurio Regio Borusso Brand. adservatis, (vid. nob. Beger. pagina 481.) in quorum uno est MAKEΔON ΠΡΟΤΗΣ: qui huic respondet, MAKEΔONΩΝ ΔΕΙΤΕΡΑΣ, penes summum virum Gisb. Cuperum est, Smyrna cum aliis adlatus. Ad Illustriss. Spanhemii Orbem Rom. p. 289.

ab ea parte, quæ Libera appellabatur, Menedemus princeps earum regionum missus legatus, omnium suorum excellens studium profitebatur. Ex his Calvisius, primo adventu summa omnium Ætolorum receptus voluntate, præsidii adversariorum 46 Calydone, et Naupacto rejectis, 35 omni Ætolia potitus est. Cassius in Thessaliam cum legione pervenit. Hic, cum essent factiones duæ, varia voluntate civitatum utebatur. Egesaretus veteris homo potentia Pompejanis rebus studebat. Petrejus summæ nobilitatis adolescens suis, ac suorum opibus Cæsarem enixe juvabat. Eodemque tempore Domitius in Macedoniam venit: et cum ad eum frequentes civitatum legationes convenire cœpissent, nuntiatum est, adesse Scipionem cum legionibus, magna et opinione, et fama omnium: nam plerumque in novitate fama antecedit. Hic nullo in loco Macedoniae moratus, magno impetu contendit ad Domitium; et, cum ab eo millia passuum xx. abfuisset, subito se ad Cassium Longinum in Thessaliam convertit. Hoc adeo celeriter fecit, ut simul adesse, et venire nuntiaretur. Et, quo iter expeditius faceret, M. Fabonium ad flumen Haliacmonem, quod Macedoniam a Thessalia dividit, cum cohortibus viii. præsidio impedimentis legionum reliquit, castellumque ibi muniri jussit. Eodem tempore equitatus Regis Coti ad castra Cassii advolavit, qui circum Thessaliam esse consueverat. Tum timore perterritus Cassius, cognito Scipionis adventu, visisque equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur, ad montes se convertit, qui Thessaliam cingunt; atque ex his locis Ambraciam versus iter facere cœpit. At Scipionem properantem sequi, literæ sunt consecutæ a M. Favonio, Domitium cum legionibus adesse, nec se præsidium, ubi constitutus esset, sine auxilio Scipionis tenere posse. Quibus literis acceptis, consilium Scipio, iterque commutat; Cassium sequi desistit; Favonio auxilium ferri contendit. Itaque die, ac nocte continuato itinere ad eum pervenit, tam opportuno tempore, ut simul Domitiani

64 *Calydone, et Naupacto.* Utraque urbs est Ætolia: Caetra ad Logrorum Ozolarum fines, nunc Lepanto.

exercitus pulvis cerneretur, et primi antecursores Scipionis viderentur. Ita Cassio industria Domitii, Favonio Scipionis celeritas salutem attulit. Scipio in castris stativis biduum moratus ad flumen, quod inter eum, et Domitii castra fluebat, Haliacmonem tertia die prima luce exercitum vado transducit; et castris positus, postero die mane copias ante frontem castrorum instruit. Domitius tum quoque sibi dubitandum non putavit, quin productis legionibus prælio decertaret. Sed, cum esset inter bina castra campus circiter millium passuum vi., castris Scipionis aciem suam subiecit. Ille a vallo non discedere perseveravit. Attamen ægre retentis Domitianis militibus est factum, ne prælio contenderetur; et maxime, quod rivus difficilibus ripis castris Scipionis subjectus, progressum nostrorum impediabat. Quorum studium, alacritatemque pugnandi cum cognovisset Scipio, suspicatus fore, ut postera die aut invitus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia castris se continere, qui magna expectatione venisset, temere progressus turpem habuit exitum; et noctu, ne conclamatis quidem vasis, flumen transit, atque in eandem partem, ex qua venerat, redit: ibique prope flumen edito natura loco castra ponit. Paucis diebus interpositis, noctu insidias equitum collocavit: quo in loco superioribus fere diebus nostri pabulari consueverant. Et cum quotidiana consuetudine Q. Varus præfectus equitum Domitii venisset, subito illi ex insidiis consurrexerunt. Sed nostri fortiter eorum impetum tulerunt, celeriterque ad suos quisque ordines rediit, atque ultro universi in hostes nostrum impetum fecerunt. Ex his circiter lxxx. interfectis, reliquis in fugam coniectis, nostri duobus amissis, in castra se receperunt. His rebus gestis, Domitius sperans, Scipionem ad pugnam elici posse, simulavit sese angustiis rei frumentariæ adductum castra movere: vasisque militari more conclamatis, progressus millia passuum III., loco idoneo, et occulto omnem exercitum, equitatumque collocavit. Scipio ad sequendum paratus, equitatum, magnamque partem levis armaturæ, ad explorandum iter Domitii, et cognoscendum, præmisit. Qui cum essent

progressi, primæque turmæ insidias intravissent, ex fremitu equorum illata suspicione, ad suos se recipere cœperunt; quique hos sequebantur, celere eorum receptum conspicati, restiterunt. Nostri, ⁴⁷ cognitis hosti insidiis, ne frustra reliquos expectarent, duas nacti hostium turmas exceperunt. In his fuit M. Opimius præfectus equitum. Reliquos omnes earum turmarum aut interfecerunt, aut captos ad Domitium deduxerunt.

⁴⁷ Cognitis hosti insidiis.) Scalig. ediderat. Vide Voss. Alii Cognitis ab hoste. Male *hostium hosti* supprimunt.

CAPUT XIV.

Acilium Legatum Cæsar Orico præficit. Cn. Pompejus filius Oricum petit, ibique opera Acilii perfringit: inde Lissum profectus, Antonii naves incendit, et oppidum frustra oppugnat.

Deductis oræ maritimæ præsidiis Cæsar, ut supra ³⁹ demonstratum est, III. cohortes Orici, oppidi tuendi causa, reliquit; iisque custodiam navium longarum tradidit, quas ex Italia transduxerat. Huic officio, oppidoque præerat Acilius legatus. Is naves nostras in anteriorem partem post oppidum reduxit, et ad terram deligavit, faucibusque portus navem onerariam submersam objecit, et huic alteram conjunxit, super quas turrim effectam ad ipsum introitum portus opposuit, et militibus complevit, tuendamque ad omnes repentinos casus tradidit. Quibus cognitis rebus Cn. Pompejus ⁴⁰ filius, qui classi Ægyptiæ præerat, ⁴⁸ ad Oricum venit; submersamque navim remulco, multisque contentens funibus abduxit: atque alteram navem, quæ erat ad custodiam ab Acilio posita, pluribus aggressus navibus, ⁴⁹

⁴⁸ Ad Oricum venit.) Recte, quia sæpe Cæsar in his expressit præpositionem.

⁴⁹ In quibus ad libram fecerat turres.) Turres in navibus erectas vidimus supra Gallic. Bello III. cap. 9. sect. 14. Hic

vero ad libram dicuntur factæ, quia ita erant in navi, ut alter alterius æquaret pondus, ne inclinaret navis. Factæ autem vel in prora, et puppi, vel ad latum utrumque. De his Schefferus Mil. Nav. II. 5.

in quibus ad libram fecerat turres, ut ex superiori pugnans loco, integrosque semper defatigatis submittens, et reliquis partibus simul ex terra scalis, et classe moenia oppidi tentans, ut adversariorum manus diduceret, labore, et multitudine telorum nostros vicit: dejectisque defensoribus, qui omnes scaphis excepti refugerunt, etiam navem expugnavit: eodemque tempore ex altera parte molem tenuit naturalem objectam: quæ pene insulam contra oppidum effecerat: iv. biremes, ⁵⁰ subjectis scutulis, impulsas vectibus in interiorem partem transduxit. Ita ex utraque parte naves longas aggressus, quæ erant deligatæ ad terram, atque inanes, iv. ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc confecto negotio, D. Lelium ab Asiatica classe abductum reliquit, qui commeatus Bullide, atque Amantia importari in oppidum prohibebat; ipse Lissum profectus, naves onerarias xxx. a M. Antonio relictas intra portum aggressus, omnes incendit: Lissum expugnare conatus, defendentibus civibus Romanis, qui ejus erant conventus, militibusque, quos præsidii causa miserat Cæsar, triduum moratus, paucis in oppugnatione amissis, re infecta, inde discessit.

⁵⁰ Subjectis scutulis.) Lixerat palangas, sive phalangis teretibus. Supra libr. II. gar. Glossæ Cyrilli: Scutula, cap. 3. sect. 10. Civ. Bell. δι-σκούται.

CAPUT XV.

Cæsar in Macedoniam ad Pompejum iter habet, et juxta eum castra ponit: inde, nihil proficiens ibi, Dyrrhachium petit, ut Pompejum commeatu prohibeat, quod accidit. Pompejus edito loco castra munit. Cæsar L. Canulejum in Epirum frumentum mittit, et Pompejum circumvallat. Pompejus plures colles, et regiones ad pabulandum occupat: crebra prælia utrinque committuntur.

Cæsar, postquam Pompejum ad Asparagium esse ⁴¹ cognovit, eodem cum exercitu profectus, et expugnato in itinere oppido Parthinorum, in quo Pompejus præsidium habebat, III. die in Macedoniam ad Pompejum pervenit, juxtaque eum castra posuit, et postridie educis omnibus copiis, acie instructa, decernendi potestatem Pompejo fecit. Ubi eum suis locis se tenere animadvertit, reducto in castra exercitu, aliud sibi consilium capiendum existimavit. Itaque postero die omnibus copiis, magno circuitu, difficili, angustoque itinere Dyrrhachium profectus est, sperans, Pompejum aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi posse, quod omnem commeatum, totiusque belli apparatus is eo contulisset, ut accidit. Pompejus enim primo ignorans ejus consilium, quod diverso ab ea regione itinere profectum videbat, angustiis rei frumentariæ compulsus discessisse existimabat; postea per exploratores certior factus, postero die castra movit, breviori itinere se occurrere ei posse sperans; quod fore suspicatus Cæsar, militesque adhortatus, ut æquo animo laborem ferrent, parva parte noctis itinere intermisso, mane Dyrrhachium venit, cum primum agmen Pompeji procul cerneretur; atque ibi castra posuit. Pompejus interclusus Dyrrachio, ubi ⁴² propositum tenere non potuit, secundo usus consilio, edito loco, qui appellatur Petra, aditumque habet navibus mediocrem, atque eas a quibusdam protegit ventis, castra communit. Eo partem navium longarum

convenire, frumentum, commeatumque ab Asia, atque omnibus regionibus, quas tenebat, comportari imperat. Cæsar longius bellum ductum iri existimans, et de Italicis commeatibus desperans, quod tanta diligentia omnia litora a Pompejanis tenebantur, classesque ipsius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epirum rei frumentariæ causa L. Canulejum legatum misit: quodque hæ regiones aberant longius, locis certis horrea constituit, vecturasque frumenti finitimis civitatibus descripsit. Item Lisso, Parthinisque, et omnibus castellis, quod esset frumenti, conquiri iussit. Id erat perexiguum, cum ipsius agri natura, quod sunt loca aspera, et montuosa, ac plerumque utuntur frumento importato: tum quod Pompejus hæc providerat, et superioribus diebus prædæ loco Parthinos habuerat; frumentumque omne conquisitum, spoliatis, effosisque eorum domibus, per equites comportaverat. Quibus rebus cognitis, Cæsar consilium capit ex loci natura. Erant enim circum castra Pompeji permulti editi, atque asperi colles. Hos primum præsiidiis tenuit; castellaque ibi communit. Inde, ut loci cujusque natura ferebat, ex castello in castellum perducta munitione, circumvallare Pompejum instituit, hæc spectans, quod angusta re frumentaria utebatur, et quod Pompejus multitudine equitum valebat, quod minore periculo undique frumentum, commeatumque exercitui supportare posset: simul, ut pabulatione Pompejum prohiberet, equitatumque ejus ad rem gerendam inutilem efficeret; tertio, ut auctoritatem, qua ille maxime apud exterarum nationum niti videbatur, minueret, cum fama per orbem terrarum percrebuisset, illum a Cæsare obsideri, neque audere prælio dimicare. Pompejus neque a mari, Dyrrhachioque discedere volebat, quod omnem apparatus belli, tela, arma, tormenta ibi collocaverat, frumentumque exercitui navibus supportabat; neque munitiones Cæsaris prohibere poterat, nisi prælio decertare vellet; quod eo tempore statuerat non esse faciendum. Relinquebatur, ut extremam rationem belli sequens quam plurimos colles occuparet, et quam latissimas regiones præ-

sidiis teneret, Cæsarisque copias, quam maxime posset, distineret. Idque accidit. Castellis enim xxiv. effectis, xv. millia passuum circuitu amplexus, hoc spatium pabulabatur; multaque erant inter eum locum manu sata, quibus interim jumenta pascerentur. Atque ut nostri, qui perpetuas munitiones habebant, perductas ex castellis in proxima castella, ne quo loco erumperent Pompejani, et nostros post tergum adorirentur, timebant; ita illi interiore spatium perpetuas munitiones efficiebant, ne quo loco nostri intrare, atque ipsos a tergo circumvenire possent. Sed illi operibus vincebant; quod et numero militum præstabant, et interiore spatium minorem circuitum habebant. Quæ cum erant loca Cæsari capienda, etsi prohibere Pompejus totis copiis, et dimicare non constituerat; tamen suis locis sagittarios, funditoresque mittebat, quorum magnum habebat numerum; multique ex nostris vulnerabantur: magnusque incesserat timor sagittarum: atque omnes fere milites aut ⁵¹ ex subcoactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas, aut tegumenta fecerant, quibus tela vitarent. In occupandis præsiidiis magna vi uterque utebatur: Cæsar, ut quam angustissime Pompejum contineret; Pompejus, ut quam plurimos colles quam maximo circuitu occuparet. Crebraque ob eam causam prælia fiebant. In his cum legio Cæsaris ix. præsidium quoddam occupavisset, et munire cœpisset; huic loco propinquum, et contrarium collem Pompejus occupavit, nostrosque opere prohibere cœpit; et cum una ex parte prope æquum aditum haberet, primum sagittariis, funditoribusque circumjectis, postea levis armaturæ magna multitudine missa, tormentisque prolatis, munitiones impediabat. Neque erat facile nostris uno tempore propugnare, et munire. Cæsar, cum suos omnibus partibus vulnerari videret,

51 Ex subcoactis. Sic veteres: posterius excusi legunt ex coactis, quod inde est. Plin. 648. num. 3. LANARI. COACTOR. de n. 4. LANARIUS. Ulpianus lege xxv. n. 2. Dig. COACTILLARIUS.

de auro, arg. coactilia, nostrates
gewalckl Gruter. Inscriptis. p.
648. num. 3. LANARI. COA-
CTOR. de n. 4. LANARIUS
COACTILLARIUS.

recipere se statuit, et loco excedere. Erat per declive receptus. Illi autem hoc acrius instabant, neque regredi nostros patiebantur, quod timore adducti relinquere videbantur. Dicitur eo tempore glorians apud suos Pompejus dixisse: "Non recusare se, quin nullius usus Imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legiones Cæsaris sese recepissent inde, quo tempore 46 essent progressæ., Cæsar receptui suorum timens, crates ad extremum tumulum contra hostem proferri, et adversas locari, intra has mediocri latitudine fossam, tectis militibus obduci jussit, locumque in omnes partes quam maxime impediri. Ipse idoneis locis funditores instruxit, ut præsidio nostris se recipientibus essent. His rebus completis, legiones reduci jussit. Pompejani hoc insolentius, atque audacius nostros premere, et instare cœperunt; cratesque pro munitione objectas propulerunt, ut fossas transducerent. Quod cum animadvertisset Cæsar, veritus, ne non reducti, sed rejecti viderentur, majusque detrimentum caperetur, a medio fere spatio suos per Antonium, qui ei legioni præerat, cohortatus, tuba signum dari, atque in hostes impetum fieri jussit. Milites legionis ix. subito conspicati pila conjecerunt; et ex inferiore loco adversus clivum incitati cursu præcipites Pompejanos egerunt, et terga vetere coegerunt. Quibus ad recipiendum crates directæ, longurique objecti, et institutæ fossæ magno impedimento fuerunt. Nostri vero, qui satis habebant sine detrimento discedere, compluribus interfectis, v. omnino suorum amissis, qui-rissime se receperunt; paulloque citra eum locum, aliis comprehensis collibus, munitiones perfecerunt.

CAPUT XVI.

Afferuntur causæ, propter quas in superioribus præliis nova fuerit bellandi ratio: et quidquid inter utrumque exercitum accidit, commemoratur.

Erat nova, et inusitata belli ratio, cum tot castellorum numero, tantoque spatio, et tantis munitionibus, et toto obsidionis genere, tum etiam reliquis rebus. Nam quicumque alterum obsidere conati sunt, percultos, atque infirmos hostes adorti, aut prælio superatos, aut aliqua ofensione permotos continuerunt, cum ipsi numero militum, equitumque præstarent. Causa autem obsidionis hæc fere esse consuevit; ut frumento hostes prohibeantur. At contra integras, atque incolumes copias Cæsar inferiori militum numero continebat; cum illi omnium rerum copia abundarent. Quotidie enim magnus undique navium numerus conveniebat, quæ comæatum supportarent: neque ullus flare ventus poterat, quin alia ex parte secundum cursum haberent. Ipse autem, consumptis omnibus longe, lateque frumentis, summis erat in angustiis. Sed tamen hæc singulari patientia milites ferebant. Recordabantur enim, eadem se superiore anno in Hispania perpeços, labore, et patientia maximum bellum confecisse. Meminerant ad Alexiam magnam se inopiam perpeços, multo etiam majorem ad Avarium, maximarum se gentium victores discessisse. Non, illis hordeum cum daretur, non legumina recusabant: pecus vero, cujus rei summa erat ex Epiro copia, magno in honore habebant. Est etiam genus radicis inventum 52 ab iis, qui fuerant cum Vale-

52 Ab iis, qui fuerant cum Valerio) D. Vossius Goduinus L. Valerium Flaccum intelligunt Asiæ, Mithidratice bello, prætorem a Fimbria oppressum, Vellei. 15. 24. A quo Ουαλεριεϊοι, Valeriani milites

dicti Lucullo rebelles, Dio xxxvi: quos idem libr. lv. pagin. 564. εἰκοσίους vicesimanos, seu legionem xx. appellat. Alii de Valerio quodam in Cæsaris exercitu interpretantur.

rio, ⁵³ quod appellatur Chara: quod admistum lacte multum inopiam levabat. Id ad similitudinem panis efficiebant. Ejus erat magna copia. Ex hoc effectos panes, cum in colloquiis Pompejani famem nostris objectarent, vulgo ⁴⁹ in eos jaciebant, ut spem eorum minuerent. Jamque frumenta maturescere incipiebant; atque ipsa spes inopiam sustentabat; quod celeriter se habituros copiam confidebant. "Crebroque voces militum in vigiliis, colloquiisque audiebantur, prius se cortice ex arboribus victuros, quam Pompejum e manibus dimissuros:," frequenter etiam ex per fugis cognoscebant, equos eorum vix tolerari, reliqua vero jumenta interiisse; uti autem ipsos valetudine non bona, cum angustiis loci, et odore tetro ex multitudine cadaverum, et quotidianis laboribus insuetos operum, tum aquæ summa ⁵⁴ inopia affectos, omnia enim flumina, atque omnes rivos, qui ad mare pertinebant, Cæsar aut averterat, aut magnis operibus obstruxerat. Atque, ut erant loca montuosa, et ad specus angustiae vallium, has, sublicis in terram dimissis, præseperat, terramque aggererat, ut aquam continerent. Itaque illi necessario loca sequi dimissa, ac palustria, et puteos fodere cogebantur. Atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant; qui tamen fontes a quibusdam præsiidiis aberant longius, celeriter aestibus exarescebant. At Cæsaris exercitus optima valetudine, summaque aquæ copia utebatur; tum com meatus omni genere, præter frumentum, abundabat; quibus quotidie melius succederet tempus, majoremque spem maturitate frumentorum proponi videbant. ⁵⁰ In novo genere belli novæ ab utrisque bellandi rationes reperiebantur. Illi cum animadvertissent ex ignibus, noctu cohortes nostras ad munitiones excubare,

⁵³ Quod appellatur Chara.) Plinius XIX. 8. lapsanam hanc radicem vocat. Olus silvestre, inquit, est trium foliorum, divi Julii carminibus præcipue, jocisque militaribus celebratum; alternis quippe versibus exprobrare lapsana se vixisse apud

Dyrrhachium. Mirabilis inde confecti panis meminerunt etiam Plutarchus Cæsare p. 726. Suetonius cap. 68.

⁵⁴ Inopia affector.) Participium delent Ciacconius, Scalliger, Gronovius. Vide hujus Ob serv. IV. 17.

silentio aggressi, universas in multitudinem sagittas conjiciebant, et se confestim ad suos recipiebant. Quibus rebus nostri, usu docti, hæc reperiebant remedia, ut alio loco ignes facerent, alio excubarent.

Desunt aliqua.

CAPUT XVII.

Pompejani interventu P. Sullæ pulsî, fugantur. Pompejus aliquot castella oppugnat. Numerus occisorum. Pompejus se in suas munitiones recepit.

Interim ⁵⁵ certior factus P. Sulla, quem discedens ⁵¹ castris præfecerat Cæsar, auxilio cohorti venit cum legionibus II., cujus adventu facile sunt repulsi Pompejani. Neque vero conspectum, aut impetum nostrorum rulerunt; primisque dejectis, reliqui se verterunt, et loco cesserunt. Sed insequentes nostros, ne longius prosequerentur, Sulla revocavit. At plerique existimant, si acrius insequi voluisset, bellum eo die potuisse finire. Cujus consilium reprehendendam non videtur. Aliæ enim sunt legati partes, atque Imperatoris. Alter omnia agere ad præscriptum; alter libere ad summam rerum consulere debet. Sulla a Cæsare castris relictis, liberatis suis, hoc fuit contentus, neque prælio decertare voluit; quæ res tamea fortasse aliquem reciperet casum; ne imperatorias sibi partes sumpssisse videretur. Pompejanis magna res ad receptum difficultatem afferebat. Nam ex iniquo progressi loco in summo constiterant. Si per declive sese reciperent, nostros ex superiore insequentes loco verebantur. Neque multum ad solis occasum temporis supererat. Spe enim conficiendi negotii, prope in noctem rem deduxerant. Ita necessario, atque ex tempore capto consilio, Pompejus tumulum quemdam occupavit: qui tantum aberat a nostro castello, ut telum,

⁵⁵ Interim certior factus P. antur, Præcipuum ex illo est quod Sulla.) Quod hæc cum superioribus non cohærent, indicio est, non pauca excidisse; quæ ex Dionis I. XL. et aliunde suple-

antur, Præcipuum ex illo est quod Cæsar Dyrrhachium occupare adgressus, cum in angustias venisset, magnum periculum adierit, multosque amisit suorum.

tormentumve missum adjici non posset. Hoc consedit loco, atque eum communit, omnesque ibi copias continuit. Eodem tempore duobus præterea locis pugnatum est. Nam plura castella Pompejus pariter, distinguendæ manus causa, tentaverat; ne ex proximis præsidiiis succurri posset. Uno loco Volcatus Tullus impetum legionis sustinuit cohortibus III., atque eam loco depulit. Altero Germani munitiones nostras egressi, compluribus interfectis, sese ad suos incolumes receperunt. Ita uno die VI. præliis factis, III. ad Dyrhachium, III. ad munitiones, cum horum omnium ratio haberetur 56 ad II. millium numero ex Pompejanis cecidisse reperiebamus, evocatos, 57 et manipulares, centurionesque complures. In eo fuit numero Valerius Flaccus 58 L. filius ejus, qui prætor Asiam obtinuerat: signaque VI. militaria relata. Nostri non amplius XX. omnibus sunt præliis desiderati. Sed in castello nemo fuit omnino militum, qui vulneraretur; quatuorque ex una cohorte centuriones occlusos amiserunt. Et cum laboris sui, periculique testimonium afferre vellent, millia sagittarum circiter XXX. in castello coniecta Cæsari renuntiaverunt: scutoque ad eum relato Scævæ centuriones, inventa sunt in eo 59 forami-

56 Ad duorum millium numero. Ita plerique libri, veteres, novi: Carrariensis autem codex, et Gryphius numerum. Nec vero prior illa consensio damnanda, cui et in aliis superest præsidium. Nonius Marcellus in binum m. n. ex Sisenna: ad binum millium numero sauciis utrinque factis. Elipsis ergo subest. Forasan ad summam aut similis vocis. Sæpe autem Cæsar numeralibus addit sextum casum numero: Vide de B. Gall. libr. V. cap. 4. sect. 5. et libr. II. cap. 2. sect. 4. et alibi.

57 Et manipulares. Veteres libri hoc insertum habent: quod abest ab aliis. Manutius quoque inferendum censet, ut tria genera militum cecidisse referantur.

58 L. filius ejus, qui prætor Asiam obtinuerat. D. Vossio ad c. 48. est hic prætor, quem Fimbria interfecit: Glandorpio et Hotmano ille, pro quo exstat Ciceronis oratio. Priorem Vellejus II. 24. Consularem virum; Appianus Mithrid. p. 345. Ὠρατόν, consulem appellat. Fuit sane Asia prætoria provincia, belli autem tempore consularis. Vide H. Notis Cenotah. Pis. pag. 206.

59 Foramina cxx. Sic Pal. codex: et alius MS. Bong. centum xx. Etiam Suetonius cap. 68. et Valer. Maximus III. 2. centum et viginti: et Plutarchus Cæsar. p. 715 ἑκατόν, qui vero addis καὶ τριακόνα. Hinc emendandi vulgares Cæsaris libri, in quibus est cccxxx.

na cxx., quem Cæsar, ut erat de se meritis, et de Rep. 60 donatum millibus ducentis æris 61 ab octavis ordinibus ad primum pilum se transducere pronuntiavit. Ejus enim opera castellum conservatum esse magna ex parte constat: cohortemque postea duplici stipendio, 62 frumentoque, et speciaris, militaribusque donis amplissime donavit. Pompejus noctu magnis additis munitionibus, reliquis diebus turres extruxit. Et in altitudinem pedum xv. effectis operibus, vineis eam partem castrorum obtexit, et v. intermissis diebus, alteram noctem subnubilam nactus, extractis omnibus castrorum portis, et ad impediendum objectis, tertia inita vigilia, silentio exercitum eduxit, et se in antiquas munitiones recepit.

60 Donatum millibus ducentis æris. Si spectata pluribus vox æris, ut num. n. seu sestertium subaudatur. Olim excusi donavit m. d. atque.

61 Ab octavis ordinibus ad primum pilum. Extra ordinem per saltum virtutis ergo. Primum pilum ex MS. vetusto reddidit Manutius, quia hoc loco ordinis nomen est, quem primipilus vulgatorum non exprimit. De ordinibus, et ascensione per illos supra dictum.

62 Frumentoque, et speciaris, militaribusque. A ducentis et pluribus annis editum fuit frumentove, speciaris, cætera: MSS. frumento, vespeciarus, vide. Alii aliud. Dion. Vossius hunc simplicem sensum ex litterarum numero, ac vestigiis collegit: frumento, veste, et aliis militaribus donis, quod præ cæterorum interpretamentum placet. De redundante que eundem consule.

CAPUT XVIII.

Cæsar Fufium Calenum, Q. Sabinum, et Cassium in Achajam mittit: Rutilius Lupus Isthmum præmunit, Calenus Delphos, Thebas, Orchomenum, et alias urbes capit. Cæsar, producto exercitu, pugnandi occasionem Pompejo præbet; literas ad Scipionem cum mandatis mittit, Cæsar Pompeji equites pabulis prohibet, quam ob rem summam inopia rerum Pompejus laborat, et eruptionem meditatatur.

Ætolia, Acarnania, Amphilocheis per Cassium Longinum, et Calvisium Sabinum, ut demonstravimus, receptis, tentandam sibi Achajam, ac paullo lon-

gius progrediendum, existimabat Cæsar. Itaque eo Fufium Calenum misit, et Q. Sabinum, et Cassium cum cohortibus adjungit. Quorum cognito adventu, Rutilus Lupus, qui Achajam missus a Pompejo obtinebat, Isthmum præmunire instituit, ut Achaja Fufium prohiberet. Calenus Delphos, Thebas, Orchomenum voluntate ipsarum civitatum recepit: nonnullas per vim expugnavit, reliquas civitates, circummissis legationibus, amicitiae Cæsaris conciliare studebat. In his rebus fere erat Fufius occupatus. Omnibus deinceps diebus Cæsar exercitum in aciem æquum in locum produxit, si Pompejus prælio decertare vellet, ut pene castris Pompeji legiones subiceret: tantumque a vallo ejus prima acies aberat, uti ne in eam telum, tormentumve adjici posset. Pompejus autem, ut famam, et opinionem hominum teneret, sic pro castris exercitum constituebat, ut tertia acies vallum contingeret, omnisque ejus instructus exercitus telis ex vallo injectis protegi posset. Hæc cum in Achaja, atque apud Dyrrachium gererentur, Scipionemque in Macedonia venisse constaret, non oblitus pristini instituti Cæsar, mittit ad eum Clodium, suum, atque illius familiarem, quem ab illo traditum initio, et commendatum in suorum necessariorum numero habere instituerat. Huic dat literas, mandataque ad eum, quorum hæc era summa: "Sese omnia de pace expertum, nihil adhuc arbitrari factum vitio eorum: quos esse auctores ejus rei voluisset, quod sua mandata perferre non opportuno tempore ad Pompejum vererentur; Scipionem ea auctoritate esse, ut non solum libere, quæ probasset, exponere, sed etiam ex magna parte compellere, atque errantem regere posset: præsesque suo nomine exercitui, et præter auctoritatem vires quoque ad coercendum haberet: quod si fecisset, quietem Italiae, pacem provinciarum, salutem imperii uni omnes acceptam relatu-ros." Hæc ad eum mandata Clodius refert, ac primis diebus, ut videbatur, libenter auditis, reliquis ad colloquium non admittitur. Castigato Scipione a Favonio, ut postea confecto bello reperiebamus, infectaque re, sese ad Cæsarem recepit. Cæsar, quo facilius equitatum Pompejanum ad Dyrrachium contineret, et pa-

bulatione prohiberet, aditus duos, quos esse angustos demonstravimus, magnis operibus præmunivit, castellaque his locis posuit. Pompejus, ubi nihil profici equitatu cognovit, paucis intermissis diebus, rursum cum navibus ad se intra munitiones recipit. Erat summa inopia pabuli adeo, ut foliis ex arboribus strictis, et teneris arundinum radicibus contusis equos alerent. Frumenta enim, quæ fuerant intra munitiones sata, consumpserant, et cogebantur Corcyra, atque Acarnania, longo interjecto navigationis spatio, pabulum supportare; quoque erat ejus rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare. Sed postquam non modo hordeum, pabulumque omnibus in locis, herbæque desectæ, sed etiam fructus ex arboribus deficiebant, corruptis equis macie, conandum sibi aliquid Pompejus de eruptione existimavit.

CAPUT XIX.

Milites Roscilli, et Ægi stipendio fraudati Cæsarem adeunt, deque illata sibi injuria conqueruntur: quare Roscillus, et Ægus ad Pompejum transeunt. Pompejus ad eruptionem se parat. Cæsar Fulvium Posthumum ad suas munitiones mittit, ut Lentulum contra Pompejum adjuvet.

Erant apud Cæsarem ex equitum numero Allobroges duo fratres, Roscillus, et Ægus, Abducilli filii, qui principatum in civitate multis annis obtinuerat, singulari virtute homines: quorum opera Cæsar omnibus Gallicis bellis optima, fortissimaque erat usus. His domi ob has causas amplissimos magistratus mandaverat, atque eos extra ordinem in senatum legendos curaverat; agrosque in Gallia ex hostibus captos, præmiaque rei pecuniariae magna tribuerat, locupletesque ex egentibus effecerat. Hi propter virtutem non solum apud Cæsarem in honore erant, sed etiam apud exercitum cari habebantur. Sed freti amicitia Cæsaris, et stulta, ac barbara arrogantia elati despiciebant suos, stipendiumque equitum fraudabant, et prædam omnem

domum avertabant. Quibus illi rebus permoti universi Cæsarem adierunt, palamque de eorum injuriis sunt questi; et ad cætera addiderunt, falsum ab his equitum numerum deferri, quorum stipendium avertent. Cæsar neque tempus illud animadversionis esse existimans, et multa virtuti eorum concedens, rem distulit totam; illos secreto castigavit, quod quæstui equites haberent, monuitque, ut sua amicitia omnia expectarent, et ex præteritis suis officiis reliqua sperarent. Magna tamen hæc res illis offensionem, et contempcionem ad omnes attulit. Idque ita esse cum ex aliorum obtreccionibus, tum etiam ex domestico iudicio, atque animi conscientia intelligebant. Quo pudore adducti, et fortasse se non liberari, sed in aliud tempus reservari arbitrati, discedere a nobis, et novam tentare fortunam, novasque experiri amicitias, constituerunt; et cum paucis collocti clientibus suis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati sunt præfectum equitum C. Voluseum interficere (ut postea, bello confecto, cognitum est) ut cum munere aliquo perfugisse ad Pompejum viderentur. Postquam id difficilius visum est, neque facultas perficiendi dabatur, quam maximas potuerunt pecunias, mutuati, perinde ac satisfacere, et fraudata restituere vellent, multis coemptis equis, ad Pompejum transierunt cum iis, quos sui consilii participes habebant. Quos Pompejus, quod erant honesto loco nati, et instructi liberaliter, magnoque comitatu, et multis jumentis venerant, virique fortes habebantur, et in honore apud Cæsarem fuerant, quodque novum, et præter consuetudinem acciderat, per omnia sua præsidia circumduxit, atque ostentavit. Nam ante id tempus nemo aut miles, aut eques a Cæsare ad Pompejum transierat, cum pene quotidie a Pompejo ad Cæsarem perfugerent; vulgo vero in Epiro, atque Ætolia conscripti milites, earumque regionum omnium, quæ a Cæsare tenebantur. ⁶³ Sed hi, cognitis omnibus rebus, seu quid in munitionibus perfectum non erat, seu quid a

⁶³ Sed hi.) Allobroges duo inquit, omnia ad Pompejum transfugæ, cap. 20. sect. 63. hi, detulerunt.

peritioribus rei militaris desiderari videbatur; temporibusque rerum, et spatiis locorum, et ⁶⁴ custodiarum viribus, ac diligentia animadversa, prout cujusque eorum, qui negotiis præerant, aut natura, aut studium ferebat, hæc ad Pompejum omnia detulerunt. Quibus ille cognitis, eruptionisque jam ante capto consilio, ut demonstratum est, tegmenta galeis milites ex viminibus facere, atque aggerem comportare jubet. His paratis rebus, magnum numerum levis armaturæ, et sagittariorum, aggeremque omnem noctu in scaphas, et naves actuarias imponit, et de media nocte cohortes xx. ex maximis castris, præsidisque deductas ad eam partem munitionum ducit, quæ pertinebant ad mare, longissimeque a maximis castris Cæsaris aberant. Eodem naves, quas demonstravimus, aggere, et levis armaturæ militibus completas, quasque ad Dyrrhachium naves longas habebat, mittit; et quid a quoque fieri velit, præcipit. Ad eas munitiones Cæsar Lentulum Marcellinum quæstorem cum legione ix. positum habebat. Huic, quod valetudine minus commoda utebatur, Fulvium Posthumum adiutorem submiserat.

⁶⁴ Custodiarum viribus, ac quo alii varia, alii vera, utriusque diligentia. Clare ita Patavianus que perperam fecerunt. optimus codex: alii viria, ex

CAPUT XX.

Describitur munitionum locus. Pompejani Cæsareos aggrediuntur, eosque fugant, in quorum auxilium frustra Marcellinus cohortes mittit. In hac pugna Aquilifer cadit. M. Antonius comprimit Pompejanos castris Marcellini appropinquantes. Cæsar juxta Pompejum castra munit.

Erat in eo loco fossa pedum xv., ⁶⁵ et vallus contra hostem in altitudinem pedum x., tantundemque ejus ⁶³

⁶⁵ Et vallus contra hostem in altitud. ped. x.) Cæsari vallus idem quod vallum: etiam Tibullo l. i. eleg. xi. vers. 9. Non acres, non vallus erat.

valli agger in latitudinem patebat. Ab eo, intermisso spatio pedum dc., alter conversus in contrariam partem erat vallus, humiliore paullo munitione. Hoc enim superioribus diebus timens Cæsar, ne navibus nostri circumvenirentur, duplicem eo loco fecerat vallum; ut, si accipiti prælio dimicaretur, posset resisti. Sed operum magnitudo, et continens omnium dierum labor, quod millia passuum in circuitu xviii. munitiones erat complexus, perficiendi spatium non dabat. Itaque contra mare transversum vallum, qui has duas munitiones contingeret, nondum perfecerat. Quæ res nota erat Pompejo, delata per Allobroges perfugas, magnumque nostris attulerat incommodum. Nam, ut ad mare nostræ cohortes ix. legionis excubuerant, accessere subito prima luce Pompejani exercitus: novusque eorum adventus exstitit, simulque navibus circumvecti milites ⁶⁶ in exteriorem vallum tela jaciebant, fossæque aggere complebantur: et legionarii, interioris munitionis defensores, scalis admotis, tormentisque ejusque generis, telisque terrebant, magnaque multitudo sagittariorum ab utraque parte circumfundebatur. Multum autem ab ictu lapidum, quod unum nostris erat telum, viminea tegumenta galeis imposita defendebant. Itaque, cum omnibus rebus nostri premerentur, atque ægre resisterent, animadversum est vitium munitionis, quod supra demonstratum est: atque inter duos vallos, qua perfectum opus non erat, per mare navibus expositi in aversos nostros impetum fecerunt, atque ex utraque munitione dejectos terga vertere coegerunt. Hoc tumultu nuntiato, Marcellinus cohortes subsidio nostris laborationibus submisit, quæ ex castris fugientes conspicatæ, neque illos suo adventu confirmare potuerunt, neque ipsæ hostium impetum tulerunt. Itaque quodcumque addebatur subsidio, id

64

66 *In exteriorem vallum.*) Sic vetus codex Ciaconii, et recte, meo iudicio, quia interiori mox opponitur. Excusorum vestustissimi etiam interiorem, sed prave, quia ab interiore sequen-

tibus verbis distinguitur. Færnus anteriorem legit, quem omnes hodie sequuntur. Sed dubium, an vox anterior Cæsaris ætate in Latio fuerit. Vide curas nostras posteriores.

corruptum timore fugientium terrorem, et periculum augebat. Hominum enim multitudine receptus impediebatur. In eo prælio, cum gravi vulnere esset affectus Aquilifer, ⁶⁷ et viribus deficeretur, conspicatus equites nostros: „Hanc ego, *inquit*, et vivus multos per annos magna diligentia defendi, et nunc moriens eadem fide Cæsari restituo. Nolite, obsecro, committere, quod ante in exercitu Cæsaris non accidit, ut rei militaris dedecus admittatur, incolumemque ad eum referte.“ Hoc casu aquila conservatur, omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis, ⁶⁸ præter principem priorem. Jamque Pompejani magna cæde nostrorum castris Marcellini appropinquabant, non mediocri terrore illato reliquis cohortibus: et M. Antonius, qui proximum locum tenebat præsidiorum, ea re nuntiata, cum cohortibus xii. descendens ex loco superiore cernebatur. Cujus adventus Pompejanos compressit, nostrosque firmavit, ut se ex maximo timore colligerent. Neque multo post Cæsar, significatione per castella fumo facta, ut erat superioris temporis consuetudo, deductis quibusdam cohortibus ex præsidiiis, eodem venit. Qui, cognitio detrimento, cum animadvertisset Pompejum extra munitiones egressum, castra secundum mare, ut libere pabulari posset, nec minus aditum navibus habere, commutata ratione belli, quoniam propositum non tenuerat, juxta Pompejum muniri jussit. Qua perfecta munitione, animadversum est ⁶⁶

65

66

67 *Et viribus deficeretur.*) Antiquius editi deficeret, metu Hoc ex Fulvii codice antiquo est. A centum circiter annis editum, et a viribus deficeretur: non dubito, quin etiam ex veteri quodam codice. Nam utrumque dicitur defectus re, et defectus ab re. Columella iv. 30. quibus si deficitur agricola. Et Tibullus l. ii. elegia 3.

Solum defectum lumine vidit. At Ovid. ep. v. Oenones ad Paridem 150.

Deficio prudens artis ab arte mea.

Antiquius editi deficeret, metu forssan passivi minus usitati; sed falso, ut vidimus. Ad Suetonii Aug. cap. 48. quamvis non deficeretur ad subita ex temporali facultate. Sic enim in MSS. est.

68 *Præter principem priorem.*) Hic erat primæ cohortis centurio tertius ordine, post primipili centurionem, et hastatum primum; major hastato secundo, et priore triario. Vide

Vegest. 11. 8. et Livium XLII. 34.

a speculatoribus Cæsaris, cohortes quasdam, quod in-
star legionis videretur, esse post silvam, et in vetera
castra duci. Castrorum hic situs erat.

CAPUT XXI.

*Describitur locus, in quo Pompeji castra erat. Cæsar
ad legionem Pompeji cum suis copiis se confert, hostes-
que ex vallo deturbat, prælio commisso. Pompejani vin-
cuntur. Pompejana legio impetum in Cæsareos facit.
Occisorum numerus. Pompejus imperator appellatur.
Pompejani victoriam sua virtute, non fortuna casu
partim prædicant.*

Superioribus diebus, cum se IX. legio Cæsaris ob-
jecisset Pompejanis copiis, atque opera, ut demon-
stravimus, circummoerit, castra eo loco posuit.
Hæc silvam quandam contingebant, neque longius a
mari passibus CD. aberant. Post mutato consilio qui-
busdam de causis, Cæsar paulo ultra eum locum ca-
stra transtulit, paucisque intermissis diebus, hæc ea-
dem Pompejus occupaverat: et quod eo loco plures erat
legiones habiturus, relicto interiore vallo, majorem
adjecerat munitionem. Ita minora castra inclusa majo-
ribus castelli, atque arcis locum obtinebant. Item ab
angulo castrorum sinistro munitionem ad flumen per-
duxerat, circiter passus CD., quo liberius, ac sine pe-
riculo milites aquarentur. Sed is quoque, mutato con-
silio quibusdam de causis, quas commemorari necesse
non est, eo loco excesserat. Ita complures dies man-
serant castra. Munitiones quidem integræ omnes erant.
67 Eo signo legionis illato, speculatores Cæsari renun-
tiarunt. Hoc idem visum ex superioribus quibusdam
castellis confirmaverant. Is locus aberat a novis Pom-
peji castris circiter passus D. Hanc legionem sperans
Cæsar se opprimere posse, et cupiens ejus diei detri-
mentum sarcire, reliquit in opere cohortes II., quæ
speciem munitionis præberent; ipse diverso itinere,
quam potuit occultissime, reliquas cohortes numero
XXXIII., in quibus erat legio IX., multis amissis centu-

tionibus, diminutoque militum numero, ad legionem
Pompeji, castraque minora duplici acie duxit. Neque
eum prima opinio fefellit. Nam et pervenit prius, quam
Pompejus sentire posset; et, tametsi erant munitiones
castrorum magnæ, tamen sinistro cornu, ubi erat ipse,
celeriter aggressus Pompejanos ex vallo deturbavit.
Erat objectus portis ericius. Hic paulisper est pugna-
tum; cum irrumperet nostri conarentur, illi castra de-
fenderent, fortissime T. Pulcione, cujus opera pro-
ditum exercitum C. Antonii demonstravimus, e loco
propugnante. Sed tamen nostri virtute vicerunt: exci-
soque ericio, primo in majora castra, post etiam in
castellum, quod erat inclusum majoribus castris, irru-
perunt: et quod eo pulsa legio sese receperat, nonnul-
los ibi repugnantes interfecerunt. Sed fortuna, quæ
plurimum potest, cum in reliquis rebus, tum præci-
pue in bello, parvis momentis magnas rerum commu-
tationes efficit; ut tum accidit. Munitionem, quam
pertingere a castris ad flumen supra demonstravimus,
dextri Cæsaris cornu cohortes ignorantia loci sunt se-
cutæ, cum portam quærent, castrorumque eam mu-
nitionem esse arbitrarentur. Quod cum esset animad-
versum conjunctam esse flumini, protinus his munitioni-
bus, defendente nullo, transcenderunt: omnisque no-
ster equitatus eas cohortes est secutus. Interim Pom-
pejus, hac longa satis interjecta mora, et re nuntiata,
V. legionem ab opere deductam subsidio suis duxit: eo-
demque tempore equitatus ejus nostris equitibus appro-
pinquabat, et acies instructa a nostris, qui castra occu-
paverant, cernebatur: omniaque sunt subito mutata.
Pompejana enim legio celeris spe subsidii confirmata,
ab decumana porta resistere conabatur, atque ultro in
nostros impetum faciebat. Equitatus Cæsaris, quod an-
gusto itinere per aggeres adscendebat, receptui suo ti-
mens initium fugæ faciebat. Dextrum cornu, quod erat

69 Erat objectus portis ericius. Hist. colligitur libr. III. Hist. apud Nonium in VERUTUM, axibus, inquit, eminebant in modum ericii militaris veruta binum pedum.

a sinistro seclusum, terrore equitum animadverso, ne intra munitionem opprimeretur, ex parte, qua pro-
ruebat, sese recipiebat: ac plerique ex iis, ne in angustias inciderent, x. pedum munitionis sese in fossas præcipitabant: primisque oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi, atque exitum pariebant. Sinistro cornu milites, cum ex vallo Pompejum abesse, et suos fugere cernerent, veriti, ne angustiis intercluderentur, cum extra, et intus hostem haberent, eodem, quo venerant, ⁷⁰ receptui consulebant: omniaque erant tumultus, timoris, fugæ plena; adeo, ut, cum Cæsar signa fugientium manu prehenderet, et consistere iuberet, alii, dimissis equis, eundem cursum conficerent, alii ex metu etiam signa dimitterent, neque quisquam ⁷⁰ omnino consisteret. His tantis malis hæc subsidia succurrebant, quo minus omnis deleteretur exercitus, quod Pompejus insidias timens, credo, quod hæc præter spem acciderant ejus, qui paulo ante ex castris fugientes suos conspexerat, munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat; equitesque ejus, angustiis, portisque a Cæsaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. Ita parvæ res magnum in utramque partem momentum habuerunt. Munitiones enim a castris ad flumen perductæ, expugnatis jam castris Pompeji, propriam, et expeditam Cæsaris victoriam interpellaverunt. Eadem res, celeritate insequentium tardata, ⁷¹ nostris salutem attulit. Duobus his unius diei præliis ⁷¹ Cæsar desideravit milites cmlx. et notos equites Rom. Felginatam Tuticanum Gallum, Senatoris filium, C. Felginatam Placentia, A. Granium Puteolis, M. Sacrativirum Capua, tribunos militum, et centuriones xxx. Sed horum omnium pars magna in fossis, munitionibusque, et fluminis ripis oppressa suorum terrore, ac fuga sine ullo vulnere interiit, signaque sunt

⁷⁰ Receptui consulebant.) ter.) Tota hæc sectio prima MSS. plura receptui sibi C. Edicti carent pronomine: Vossius receptu sexto casu, censuit, cum pronomine.

⁷¹ Cæsar desideravit mili-

militaria xxxii. amissa. ⁷² Pompejus eo prælio Imperator est appellatus. Hoc nomen obtinuit, atque ita se postea salutari passus est. Sed ⁷³ neque in literis, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laureæ prætulit. At Labienus, cum ab eo impetravisset, ut sibi captivos tradi juberet, omnes productos ostentationis, ut videbatur, causa, quo major perfugis fides haberetur, commilitones appellans, et magna verborum contumelia interrogans, „solerentne veterani milites fugere,“ in omnium conspectu interficit. His rebus tantum fiduciæ, ac spiritus Pompejanis ⁷² accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed vicisse jam sibi viderentur. Non illi paucitatem nostrorum militum, non iniquitatem loci, atque angustias, præoccupatis castris, et accipitem terrorem intra, extraque munitiones, non abscissum in duas partes exercitum, cum alter alteri auxilium ferre non posset, causam fuisse cogitabant. Non ad hæc addebant, non ex concursu acri facto, non prælio dimicatum, sibi que ipsos multitudine, atque angustiis majus attulisse detrimentum, quam ab hoste accepissent: non denique communes belli casus recordabantur, quam parvulæ sæpe causæ vel falsæ suspicionis, vel terroris repentini, vel objectæ religionis magna detrimenta intulissent: quoties vel culpa ducis, vel tribuni vitio, in exercitu esset offensum: sed perinde, ac si virtute vicissent, neque ulla commutatio rerum posset accidere, per orbem terrarum fama, ac literis victoriam ejus dies concelebrabant.

⁷² Pompejus eo prælio imperator est app.) Novis hoc nomen victoriis renovatum, et numeratum, v. g. imperator iterum; imper. sexies; imp. vicies, quod de Augusto inscriptio Ariminensis, et nummi habent. Vide quæ ad Cic. libr. x. epist. xxxiv. notavimus.

⁷³ Neque in literis, neque in fascibus insignia laureæ.) Laurus lactum signum victoriæ, quo abstinēbat civili bello, cuius victoria ob cæsos cives tristis est. De laureatis autem post victoriam literis, de lictoribus, itidem et fascibus laureatis diximus ad Plinii Panegy. c. 8.

Cæsar, habita ad milites concione, qua maxime ad pugnam excitantur, impedimenta Apolloniam mittit. Pompejus suos ad insequendos Cæsareos mittit, ibique pugnatur.

- 73 **C**æsar, a superioribus consiliis depulsus, omnem sibi commutandam belli rationem existimavit. Itaque uno tempore præsiidiis omnibus deductis, et oppugnatione dimissa, coactoque in unum locum exercitum, concionem apud milites habuit: hortatusque est, „ne ea, quæ accidissent, graviter ferrent: neve his rebus terrentur, multisque secundis præliis unum adversum, et id mediocre, opponerent: habendam fortunæ gratiam, quod Italiam sine aliquo vulnere cepissent, quod duas Hispanias, bellicosissimorum hominum peritissimis, atque exercitatissimis ducibus, pacavissent: quod finitimas, frumentariasque provincias in potestatem rede-gissent; denique recordari debere, qua facilitate inter medias hostium classes, oppletis non solum portibus, sed etiam litoribus, omnes in eolumes essent transportati. Si non omnia cederent secunda, fortunam esse industria sublevandam; quod esset acceptum detrimento, ejus juri potius, quam suæ culpæ debere tribui; 74 locum se tutum ad dimicandum dedisse: potitum esse hostium castris, expulisse, ac superasse pugnantes: sed sive ipsorum perturbatio, sive error aliquis, sive etiam fortuna partem jam, præsentemque victoriam interpellasset, dandam omnibus operam, ut acceptum incommodum virtute sarciretur. 75 Quod esset factum detrimentum, in bonum verterent, ut ad Gergoviam accidisset: atque ii, qui ante dimicare potuissent, ultro se 74 prælio offerrent. „Hac habita concione, nonnullos signiferos ignominia notavit, ac loco movit. Exercitui qui-

74 *Locum se tutum.*) Veteres libri. *locum securum*: Scaliger *se tum*: propius vestigiis *se tutum*, quod Clacconius conjecit, Vossius approbavit.

75 *Quod esset factum detrimentum, in bonum.*) Hanc Carriariensis codicis lectionem Manutius commendat. Vulgo *quod si*, cum incisione post *factum*.

dem omni tantus incessit ex iacommodo dolor, tantumque studium infamiæ sarcindæ, ut nemo aut tribuni, aut centurionis imperium desideraret: et sibi quisque etiam pœnæ loco graviores imponeret labores, simulque omnes arderent cupiditate pugnandi: cum superioris etiam ordinis nonnulli oratione permoti manendum eo loco, et rem prælio committendam existimarent. Contra ea Cæsar neque satis militibus perterritis confidebant, spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat, relictisque munitionibus, magnopere rei frumentariæ timebat. Itaque nulla interposita mora, sauciorum modo, et ægrorum habita ratione, impedimenta omnia 75 silentio prima nocte ex castris Apolloniam præmisit, ac conquiescere ante iter confectum vetuit. His una legio missa præsidio est. His explicitis rebus, duas in castris legiones retinuit, reliquas de iv. vigilia compluribus portis eductas eodem itinere præmisit: parvoque spatio intermisso, ut et militare institutum servaretur, et 76 quam serissime ejus profectio cognosceretur, conclamari jussit; statimque egressus, et novissimum agmen consecutus, celeriter e conspectu castrorum discessit. Neque vero Pompejus, cognito consilio ejus, moram ullam ad insequendum intulit: sed eadem spectans, si itinere impeditos, et perterritos deprehendere posset, exercitum e castris eduxit, equitatumque præmisit ad novissimum agmen demorandum: neque consequi potuit, quod multum expedito itinere antecesserat Cæsar. Sed 77 cum ventum esset ad flumen Gênum, quod ripis erat impeditis, conse-

76 *Quam serissime.*) Veteres libri *ne citissime*. Ursini codex *quam suetissime*, unde factum, vel in alio clare inventum, quod adhuc expressum est, *quam serissime*, quo adverbio et Plin. xv. 17. usus est, *Tarentina* (pira) *serissime* legit.

77 *Cum ventum esset ad flumen Gênum.*) Distinxi olim cum pluribus a Panyaso Gênum: jam, Cæsaris itineribus, ac castris curatius inspectis, minus dubito, Panyasum ac Gênum

eumdem amnem esse. altero fortassis vocabulo corrupto. Idem Clacconio, et in schedis ad Livium Fulvio Ursino visum fuit. Prima opposita castra fuerunt Apsa dirempta, cap. 6. sect. 13. altera ad Asparagium cap. 11. sect. 30. et cap. 15. sect. 41. tertia ad Dyrriachium. Unde pulsus Cæsar, transducto Gênum exercitu, in veteribus suis castris contra Asparagium consedit: Pompejus in suis ad Asparagium, ta-